

Ann Marynissen

Familienamen in de fusiegemeente Kinrooi

1. LIMBURGSE FAMILIENAMENGEOGRAFIE

De Nederlandse en Vlaamse familienamen zijn streekgebonden, net zoals de dialecten dat zijn. Terwijl dialecten mondelinge taalvariëteiten zijn, die van generatie op generatie als spreektaal overgeleverd worden, zijn familienamen schriftelijke taaltokens. Hun huidige vorm is in de Franse tijd vastgelegd in de nieuw ingerichte registers van de burgerlijke stand. Als wettelijk gefixeerde, erfelijk overdraagbare familienamen konden ze sindsdien niet meer veranderen. De familienamen zijn echter veel ouder dan de late 18e eeuw: in kerkelijke registers als doop-, overlijdens- en huwelijksakten en ambtelijke documenten als stadsrekeningen werden ze eeuwen voordien al opgetekend. De facto ontstonden familienamen – aanvankelijk als niet-erfelijke toenames – in de middeleeuwen.

Aangezien het merendeel van de familienamen gevormd is met soortnamen uit het verleden, is het niet verwonderlijk dat ze in linguïstisch opzicht tal van kenmerken uit het Middelnederlands bewaard hebben. Dat Middelnederlands was geen eenheidstaal, maar een verzameling dialecten met tal van regionale kenmerken, die in de moderne familienamen nog vaak bewaard zijn.

Voor de studie van de dialecten is de verspreiding van dialectkenmerken fundamenteel. Het is ook ongemeen boeiend om de historische en moderne familienamen in geografisch opzicht te bestuderen. Dat is wat gebeurt in de familienamengeografie: in deze discipline wordt de regionale verspreiding van familienamentypes wetenschappelijk onderzocht.

De geografie van de Limburgse familienamen is in het onderzoek al meermaals aan bod gekomen: onder meer in mijn bijdragen 'Limburgse familienamengeografie' (Marynissen 1994), 'Plaats- en persoonsnaamgeving in Bilzen' (Marynissen 1997), 'Prototypische Limburgse familienamen en hun verspreiding in Duitsland' (Marynissen 2009) en in de hoofdstukken over Nederlands-Limburg (auteur: Ton van de Wijngaard) en Belgisch-Limburg (auteur: Rob Belemans) in het zesde dialectenboek 'Van de streek. De weerspiegeling van dialecten in familienamen' (De Tier & Marynissen 2001).

In al deze studies kwam het eigen karakter van de Limburgse familienamen naar voren. De beide Limburgen onderscheiden zich naamgeografisch in aanzienlijke mate van andere regio's. Dit geldt ook voor de grensgemeente Kinrooi, zoals in deze bijdrage¹ wordt toegelicht en met een aantal kaartvoorbeelden wordt geïllustreerd.

¹ Dit artikel is de neerslag van de lezing die prof. dr. Ann Marynissen (Universität zu Köln) hield op het 46e congres van de Vereniging voor Limburgse Dialect- en Naamkunde in Molenbeersel, Kinrooi op 30 april 2022.

2. LEXICALE MOTIVERING VAN DE FREQUENTSTE KINROOISE FAMILIENAMEN

Familienamen zijn deels gevormd met soortnamen, deels met eigennamen. Hun historisch-etymologische betekenis is die van de soort- of eigennamen waarop ze teruggaan.

De eerste *Smeets* was een nakomeling van een persoon die het beroep van 'smid' uitoefende. De eerste *Peeters* was de zoon van een *Peter*. De naamgevingsact zelf is lexicaal gemotiveerd, maar op het ogenblik dat de naam vererfd wordt, komt de referentiële betekenis van de eigenaam op de voorgrond: eigennamen identificeren een persoon of zaak die in zijn uniciteit wordt beschouwd.

Naargelang hun benoemingsmotief worden familienamen in vijf lexicale motiefgroepen ingedeeld: patroniemen/metroniemen, beroepsnamen, eigenschaps- en diernamen, woonplaatsnamen en herkomstnamen. De dertig frequentste Kinrooise familienamen behoren tot de volgende categorieën:

	Familienaam	Lexicale motiefgroep
1	Janssen	patroniem
2	Smeets	beroepsnaam
3	Peeters	patroniem
4	Baens	woonplaatsnaam
5	Coolen	patroniem
6	Houben	patroniem
7	Dirkx	patroniem
8	Rutten	patroniem
9	Segers	patroniem
10	Stals	beroepsnaam
11	Truijen	metroniem
12	Kunnen	patroniem
13	Hermans	patroniem
14	Henckens	patroniem
15	Brouns	patroniem
16	Deckers	beroepsnaam
17	Bosmans	woonplaatsnaam
18	Stevens	patroniem
19	Gielen	patroniem
20	Christis	patroniem
21	Gorissen	patroniem
22	Craeghs	eigenschapsnaam
23	Hendrikx	patroniem
24	Verstraeten	woonplaatsnaam
25	Lemmens	patroniem
26	Aengeveld	woonplaatsnaam
27	Fiddelaers	beroepsnaam
28	Meerten	patroniem
29	Nies	patroniem
30	Creemers	beroepsnaam

Het merendeel van deze namen zijn patroniemen: vernoeming naar de vader is in het zuidoosten van het taalgebied het productiefste naamgevingsprocedé geweest. In de beide Limburgen zijn 56 van de 100 frequentste familienamen patroniemen of metro-niemen (Marynissen 2009: 7).

In de Kinrooise top-30 staan niet alleen patroniemen die ook elders in Vlaanderen erg frequent zijn, zoals *Peeters*, *Hermans*, *Stevens* en *Segers*, maar ook typisch Limburgse patroniemen die eindigen op *-en*, zoals *Coolen*, *Rutten*, *Gielen* en *Houben*. Bovendien staan er enkele patroniemen in de lijst die lokaal verspreid zijn in Kinrooi en directe omgeving: de familienamen *Christis*, *Nies* en *Meerten* zijn plaatselijk verankerde namen.

Dat geldt ook voor de beroepsnamen: naast de algemeen gangbare beroepsnamen *Smeets* (met de Limburgse klankvorm van 'smid') en *Deckers* ('dakdekker') hebben de beroepsnamen *Stals* ('stalknecht' of 'staalbewerker') en *Fiddelaers* ('vedelaar, viool-speler') hun hoogste concentraties in Kinrooi en (Neder)Weert.

Dezelfde vaststelling geldt voor de woonplaatsnamen: naast de ruim verspreide namen *Bosmans* en *Verstraeten* zijn de toponymische namen *Aengeveld* ('aan het veld') en *Baens* (< baan 'weg') typisch Kinroois. Een derde van alle Belgen die *Baens* heten, woont in Kinrooi; de helft van de Nederlanders met deze naam, is Weertenaar. Ook de beroeps- of eigenschapsnamen *Craeghs* en *Sleven* zijn unieke namen in Kinrooi en haar buurgemeenten.

3. SPELLINGKENMERKEN VAN DE LIMBURGSE FAMILIENAMEN

In eerdere studies is gebleken dat de belangrijkste spellingverschillen bij familienamen in het Nederlandse taalgebied grotendeels samenvallen met de staatsgrens tussen België en Nederland (bv. Marynissen 1994: 247). Namen als *De Backer*, *Claes*, *Verheyen*, *Cuypers* zullen moeiteloos als Vlaamse namen herkend worden, terwijl *Bakker*, *Klaas*, *Verheijen*, *Kuiper* hun Nederlandse tegenhangers zijn.

Dergelijke systematische Belgisch-Nederlandse spellingverschillen zijn het gevolg van administratieve maatregelen die met een tijdsverschil van ruim 15 jaar zijn genomen. De spelling van de Belgische familienamen is door de Fransen vastgelegd in 1795, toen de zuidelijke schrijftaal nog heel wat regionale kenmerken bevatte, die in de spelling van de familienamen bewaard zijn. In Nederland, dat later onder het Franse bewind is gekomen dan België, kwam de verplichting om een vaste familienaam te laten registreren pas in 1811. In Nederland was intussen in 1804 de spelling Siegenbeek ingevoerd, waarmee de spelling van het Nederlands voor het eerst officieel werd genormeerd. Voor de schrijfwijze van de familienamen richtte men zich naar de spellingregels van Siegenbeek; daarom sluit de spelling van de Nederlandse familienamen vrij goed aan bij de spelling van de standaardtaal nu. In Nederlands-Limburg echter, dat langer bij het Zuiden heeft gehoord dan de rest van Nederland, werden de familienamen al in 1795, vóór de spellingregeling van Siegenbeek, in de registers van de burgerlijke stand gefixeerd. Omwille van zijn politieke geschiedenis is Nederlands-Limburg minder beïnvloed door de noordelijke spelling en treedt er in deze provincie vaak een vermenging van de Belgische en Nederlandse schrijfwijzen op (Marynissen 1994: 248-252).

Opvallend in het Kinrooise namenbestand is de spelling van de cluster /ks/ met de grafemen <kx> en <x>, bijvoorbeeld *Hendrikx*, *Dirkx*, *Klerkx*, *Hurxkens*, *Stokbroekx*,

Hornikx en *Quix*, *Haex*. Elders in Vlaanderen wordt de cluster /ks/ in de regel met <ckx> geschreven (bv. *Hendrickx*, *Dierckx*), elders in Nederland verschijnt doorgaans de fonetische spelling <ks> (*Hendriks*, *Derks*).

Op kaart 1 (zie hiernaast) wordt de variatie in de spelling van de cluster /ks/ in genitiefpatroniemen die met de voornaam *Hendrik* gevormd zijn, gekarteerd.

De cluster <ks> in *Hendriks* wordt op zes verschillende manieren gespeld: zie de zes types in de legende.

1. Type <ks>, bijvoorbeeld *Hendriks*
2. Type <ckx>, bv. *Hendrickx*
3. Type <kx>, bv. *Hendrikx*
4. Type <x>, bv. *Hendrix*
5. Type <cks>, bv. *Hendricks*
6. Type <cx>, bv. *Hendricx*

Elk type heeft verschillende familienaamvarianten, zogenaamde 'tokens'. Dit zijn familienamen die eventueel anderssoortige variatie bevatten, maar allemaal met <ks> gespeld worden en daarom bij dat type ondergebracht zijn. Het totale aantal naamdragers van elk type – dit is de som van alle tokens van dit type – wordt vermeld in de legende op de kaart. Welke tokens tot een bepaald type behoren, wordt opgesomd bij de gegevens, met tussen haakjes opgave van het aantal naamdragers. Bijvoorbeeld:

Type <ks> (totaal: 38584 naamdragers):

Tokens: *Hendriks* (30737), *Hendriksen* (4469), *Hendrikse* (1767), *Hindriks* (1149), *Hendriksma* (201), *Henderiks* (161), *Hendriksz* (67), *Henriksen* (27), *Hendryks* (6).

De afzonderlijke familienamen zijn geselecteerd uit de exhaustieve lijst van familienamen uit het bevolkingsregister van Nederland resp. België anno 2007. De kwantitatieve benedengrens om gekarteerd te worden, bedraagt minimaal vijf naamdragers in één gemeente. Alle kaarten bevatten relatieve frequenties, dit wil zeggen dat het aantal naamdragers procentueel berekend is in verhouding tot het totale inwoneraantal van de gemeenten.

Op kaart 1 komt de klassieke spellingtegenstelling tussen Nederland en België tot uiting in de vorm van de spellingen <ckx>, die vooral in de provincies Antwerpen en Brabant frequent zijn, maar ook ten westen daarvan gangbaar zijn, tegenover de spellingen <ks>, die gebruikelijk zijn in Nederland.

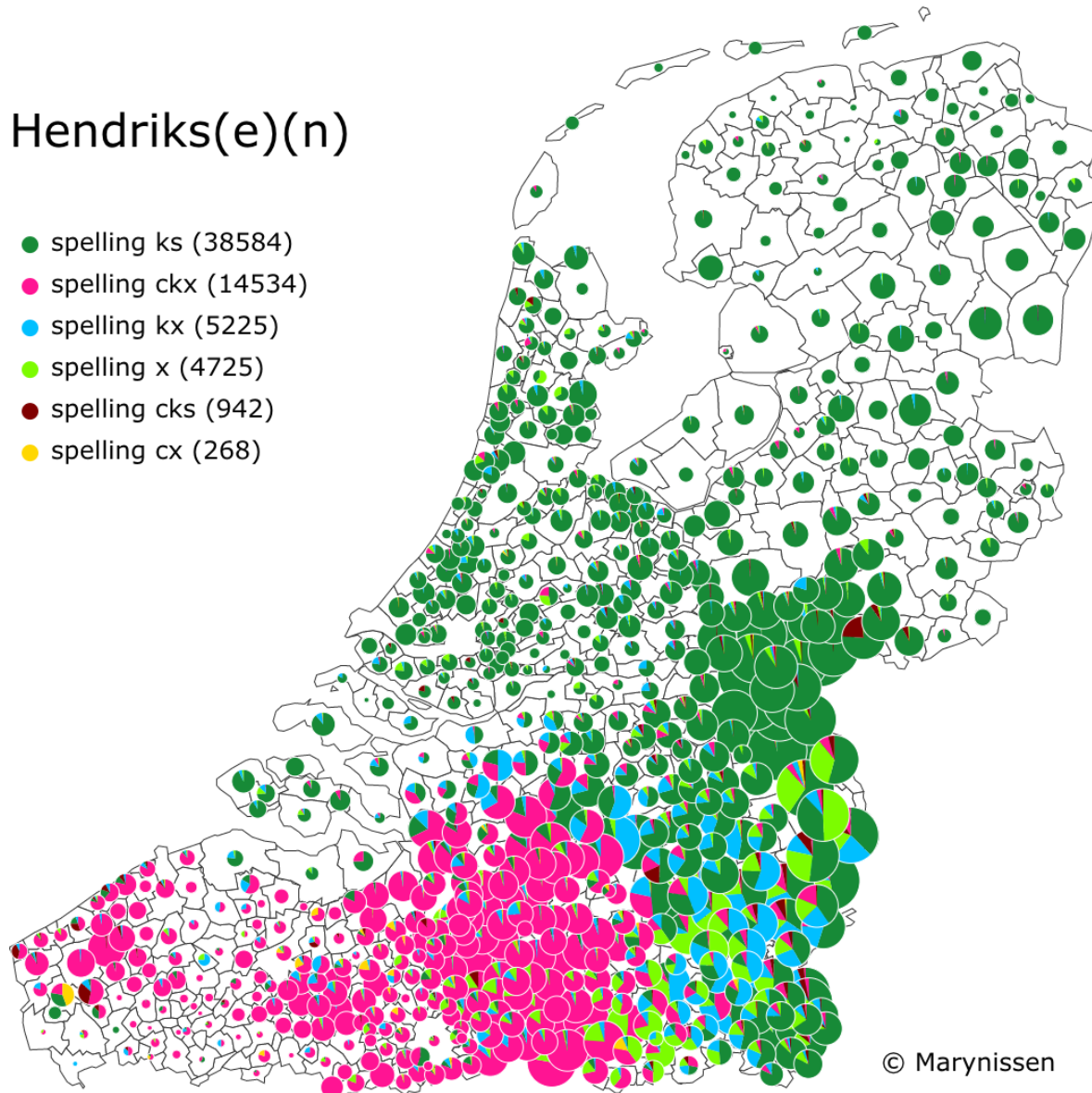
De beide Limburgen en Noord-Brabant onderscheiden zich evenwel van de rest van Vlaanderen resp. Nederland door het gebruik van twee grafieën die elkaar geografisch doorkruisen: <kx> en <x>. De Latijnse spelling <x> is in de beide Limburgen verspreid, de spelling <kx> strekt zich bovendien uit tot in Noord-Brabant.

Het kaartbeeld wordt vervolledigd met het gemengde type <cks>, dat in de zuidoostelijke rand van Nederland her en der verspreid is, en het mineure type <cx>, dat sporadisch in westelijk Vlaanderen voorkomt.

Dat de grafieën <x> en <kx> typisch Limburgse spellingen zijn, wordt bevestigd bij andere familienamen.

Kaart 1:
Spelling van /ks/ in patroniemen gevormd met de voornaam *Hendrik*

Hendriks(e)(n)

© Marynissen

Gegevens:

1. Type <ks> (totaal: 38584 naamdragers)
 Tokens: *Hendriks* (30737), *Hendriksen* (4469), *Hendrikse* (1767), *Hindriks* (1149), *Hendriksma* (201), *Henderiks* (161), *Hendriksz* (67), *Henriksen* (27), *Hendryks* (6)
2. Type <ckx> (totaal: 14534 naamdragers)
 Tokens: *Hendrickx* (10661), *Henderickx* (1323), *Heyndrickx* (1046), *Heynderickx* (485), *Hindryckx* (347), *Heindryckx* (181), *Hinderyckx* (177), *Henderieckx* (128), *Hindryckx* (42), *Hindrickx* (33), *Hendrieckx* (29), *Heindrickx* (16), *Hendrijckx* (16), *Hinderijckx* (15), *Hinderickx* (12), *Heindrijckx* (9), *Heijndrickx* (8), *Heynderyckx* (6)
3. Type <kx> (totaal: 5225 naamdragers)
 Tokens: *Hendrikx* (4869), *Henderikx* (227), *Hindrikx* (70), *Heyndrikx* (29), *Hinderykx* (17), *Hyndrikx* (13)
4. Type <x> (totaal: 4725 naamdragers)
 Tokens: *Hendrix* (4361), *Henderix* (258), *Henrix* (96), *Hindrix* (10)
5. Type <cks> (totaal: 942 naamdragers)
 Tokens: *Hendricks* (667), *Hendricksen* (148), *Hendrycks* (83), *Hendericks* (44)
6. Type <cx> (totaal: 268 naamdragers)
 Tokens: *Hendricx* (172), *Heyndricx* (43), *Heynderycx* (29), *Hindricx* (14), *Heindrycx* (10)

Kaart 2 (zie p. 51) met de spellingvariatie bij de genitiefpatroniemen, gevormd met *Dirk/Derk*, levert een zeer vergelijkbaar beeld op als kaart 1. Opnieuw verschijnen de Limburgse spellingen <x> en <kx> tussen de elders in Vlaanderen gebruikelijke grafieën <ckx> en de Nederlandse schrijfwijzen <ks>. Deze kaart bevestigt de uitzonderingspositie van Limburg wat de orthografische weergave van de cluster /ks/ betreft.

Ook op **kaart 3** (p. 52), met de beroepsnamen gevormd met 'klerk', die in de regel in het zuidoosten van het taalgebied gegenitiveerd zijn, worden de geografische contouren van de verschillende types waarmee de cluster /ks/ in de spelling wordt weergegeven, scherper afgebakend. Er tekenen zich twee geografische clusters met <x>-spelling: één in het zuiden van Belgisch-Limburg, de andere in het westen van Noord-Brabant. Tussen beide regio's met een overwicht aan <x>-spelling bevindt zich een gebied met overwegend <kx>-grafieën, dat zich diagonaal van het noorden van Limburg tot het oosten van Noord-Brabant uitstrekt. Het gebied met <x> resp. <kx>-spelling wordt in het zuidwesten door Antwerps-Brabantse <ckx>-grafieën en in het noorden door <ks>-spelling omzoomd. De <cx>-spelling ten slotte zijn bij de beroepsnaam 'klerk' in het hele gebied met genitiefnamen diffuus verspreid.

4. MORFOLOGISCHE VARIATIE

In morfologisch opzicht maakt Limburg deel uit van een (staats)grensoverschrijdend, groot zuidoostelijk gebied dat gekenmerkt wordt door gegenitiveerde familienamen: in de provincies Antwerpen, Brabant en Noord-Brabant, Belgisch- en Nederlands-Limburg zijn familienamen in de regel gevormd door toevoeging van een genitiefuitgang aan het appellatief of het proprium waaruit ze zijn ontstaan. Genitiefnamen komen in alle lexicaal motiefgroepen voor, bv. *Peeters, Segers* (patroniemen); *Smeets, Creemers* (beroepsnamen); *Bosmans, Poelmans* (woonplaatsnamen); *Helmonds, Kessels* (herkomstnamen); *Wolfs, Snoeks* (diernamen).

In de meeste gevallen zijn de familienamen met de genitiefuitgang -s uit de sterke buiging geflecteerd, maar in de beide Limburgen en in mindere mate Noord-Brabant eindigen ook vele familienamen op -en, het genitiefmorfeem uit de zwakke flexie, bv. *Cleeren, Rutten; Neven; Venken, Corten, Langen, Slechten*. In mijn artikel over Limburgse familienamengeografie (Marynissen 1994: 270-293) heb ik de geografische verspreiding van sterk en zwak geflecteerde familienamen (de -s/-en-isomorf) en stapelvormen op -ens (bv. *Nevens*) uitvoerig geïllustreerd.

In deze bijdrage ga ik dieper in op de morfeemstructuur van een frequent metroniem en op de tegenstelling tussen het gebruik van volle vormen tegenover vlevormen bij patroniemen.

De vrouwenvoornaam *Rosa* heeft in het zuiden en het westen van het taalgebied veelvuldig tot de vorming van een metroniem geleid. Op **kaart 4** (p. 53) wordt de variatie in de flexie van familienamen die teruggaan op het vrouwelijke Latijnse substantief *rosa* afgebeeld. Deze namen kunnen niet alleen metroniem, maar ook huisnaam zijn (Debrabandere 2003: 1952-1053), hetgeen bevestigd wordt door het bestaan van Oost-Vlaamse lidwoordnamen als *De Roose* en *De Roos*. Deze semantische meerduidigheid vertekent het beeld van de flexie bij deze namen niet, aangezien het metroniem en de huisnaam dezelfde etymologie hebben. Op de kaart tekent zich een geografische tegenstelling af tussen een zuidoostelijk genitiefgebied en een zuidwestelijk en noordelijk nominatiefgebied. In het niet-apocoperende West-

Vlaanderen en Zeeland is de slotsjwa in de nominatief behouden (type *Roose*), in het zuidwesten van Oost-Vlaanderen en boven de Nederlandse Moerdijk is de eindvocaal gedeleerd (type *Roos*). In het genitiefgebied wordt deze naam zwak geflecteerd (type *Roosen*). Op de grens tussen het nominatief- en het genitiefgebied verschijnen namen met het stapelsuffix *-ens* (type *Roosens*), een combinatie van de zwakke en de sterke genitiefuitgang. Dit zijn jongere vormingen die vooral in het zuidoosten van Oost-Vlaanderen en in het zuiden van Brabant te vinden zijn (Van Loon 1981: 273-274).

Het grote aantal voor Limburg typische familienamen op *-en* is niet alleen toe te schrijven aan metronymie als naamgevingsmotief, maar wordt ook gesteund door de populariteit van vleivormen op *-īn* van patroniemen, die volgens het zwakke paradigma geflecteerd worden. Voorbeelden van dergelijke vleivormen met het suffix *-īn*, die contrasteren met volle of gereduceerde vormen, zijn: *Houben* < *Hubrecht*, *Gielen* < *Michiel*, *Nouwen* < *Arnoud*, *Daenen* < *Daniël*.

Op **kaart 5** (p. 54) wordt de variatie tussen de genitiefpatroniemen met de volle of de gereduceerde vorm van de tweestammige Germaanse voornaam *Hubrecht* en de vleivormen op *-en* gekarteerd. In de beide Limburgen, maar ook in het westen van Noord-Brabant domineren hypocoristica van het type *Houben* het kaartbeeld. Ten noorden van het *-en*-gebied, met name in het oosten van Noord-Brabant en Gelderland strekt zich een gebied uit met familienaamvarianten waarin de tweede syllabe van *Hubrecht* is gereduceerd tot *-bert*, met metathesis van *r*. Het type *Huibers* is bovendien opvallend frequent in Noord-Holland. In Vlaams-Brabant en Antwerpen ten slotte voeren volle vormen van het type *Huybrechts* de boventoon.

Een gelijkaardige geografische verdeling tussen de volle vorm en de vleivormen wordt zichtbaar op **kaart 6** (p. 55), die de verdeling van de genitiefpatroniemen *Michiels* tegenover *Gielen* en varianten weergeeft. Uit de bijbelse voornaam van de aartsengel Michaël is de familienaam *Michiels* ontstaan, die in het centrum van Vlaanderen frequent voorkomt. In de beide Limburgen daarentegen is de verkorte vorm van deze heiligennaam in de familienamenvoorraad overgeleverd als *Gielen*/*Geelen*. Ook in de rest van Nederland verschijnt dit genitiefpatroniem niet in zijn volle vorm, maar in zijn vleivorm.

5. TYPISCHE NAMEN UIT KINROOI EN OMGEVING

Nu komen typisch Kinrooise familienamen aan bod, dat zijn familienamen met een lokale verspreiding in Kinrooi en omgeving. Kinrooi maakte tot aan de Franse Revolutie deel uit van de rijksheerlijkheid Kessenich, die grensde aan het vorstendom Thorn en aan het graafschap Horn, dat een leen was van het graafschap Loon. Deze historische bestuurlijke entiteiten, die de huidige staatsgrenzen overschrijden, worden meer dan eens weerspiegeld in de verspreiding van 21e-eeuwse familienamen: bepaalde namen komen geconcentreerd voor in Kinrooi en zijn Belgische buurgemeenten, maar evenzeer in de Nederlandse nabijgelegen gemeenten Weert, Thorn en Stamproy.

Enkele voorbeelden van lokale familienamen uit de groep van de herkomstnamen zijn: *Van Ratingen* en *Van Esser* (kaart 7, p. 56), *Vanthoor* (kaart 8, p. 57), *Van Montfort* en varianten (kaart 9, p. 58) en (*Van*) *Knippenberg* (kaart 10, p. 59).

De herkomstnamen *Van Ratingen* en *Van Esser* (**kaart 7**, p. 56) verwijzen volgens Debrabandere (2003: 1019 en 443) beide naar plaatsen in Noordrijn-Westfalen. Een dergelijke grote afstand tussen de plaats van herkomst die de familienaam heeft doen ontstaan en de plaats waar de naam is overgeleverd, is veeleer ongebruikelijk. In de regel zijn dergelijke herkomstnamen in een straal van 30 km rond de plaats van herkomst verspreid (Marynissen 2002: 248).

Van migratie over een korte afstand is wel degelijk sprake bij de familienamen *Vanthoor/Van Thoor* (**kaart 8**, p. 57), die refereren aan het nabijgelegen Thorn. In België wordt deze herkomstnaam met voorzetselaanloop vaker aan elkaar geschreven dan in Nederland.

De plaatsnaam *Montfo(o)rt*, naar *Mont fort* 'sterke berg', is een verspreid toponiem dat onder meer voorkomt in Nederlands-Limburg, Luik en Utrecht (Debrabandere 2003: 867). De variant met korte vocaal heeft in de ruime omgeving van Kinrooi twee types familienamen opgeleverd: een variant met voorzetsel: *Van Montfort* en een tegenitiveerde variant: *Montforts* (**kaart 9**, p. 58). Het derde type, de variant *Montfort*, die her en der in de buurt van de taalgrens voorkomt, refereert wellicht aan een plaatsnaam *Montfort* in het Romaanse landsgedeelte. De familienaamvarianten met lange vocaal (*Van Montfoort*) zijn in de buurt van Utrecht verspreid en om die reden niet opgenomen op kaart 9.

Ook de plaatsnaam *Knippenberg*, een voormalige plaats ten noorden van Essen in Noordrijn-Westfalen (Debrabandere 2003: 692), is in het oosten van de beide Limburgen in familienamen bewaard. Op **kaart 10** (p. 59) worden de varianten zonder voorzetsel gecontrasteerd met de voorzetselvormen. De vorm zonder voorzetsel is de frequentste en heeft de ruimste verspreiding; de *Van*-variant blijft grotendeels beperkt tot Limburg. Bij drieledige grondwoorden wordt het voorzetsel of lidwoord wel vaker weggelaten, vergelijk de variatie *Van Keymeulen/Keymeulen*, *De Temmerman/Temmerman* (zie Marynissen 2018: 337-340).

Geografische familienamen worden in de regel gevormd door het voorzetsel *van* + eventueel een verbogen lidwoord vóór het grondwoord te plaatsen, bv. *Van der Poel*, *Van Aert*. Niettemin kunnen ook andere voorzetsels zoals *ter/ten/te*, *uit*, *in*, *aan*, *op*, *over*, *binnen*, *buiten*, *voor*, *achter* voorgevoegd worden. Voorbeelden van familienamen met deze voorzetsels zijn: *Ter Horst*, *Uytterhoeven*, *Indeherberge*, *Aendenboom*, *Op de Beeck*, *Overbeek*, *Binnenpoorte*, *Buitenkamp*, *Voor de Poorte*, *Agterdenbos*.

Noord-Limburgse woonplaatsnamen met voorzetselaanloop *Op*, gecombineerd met een onzijdig grondwoord, zijn *Op 't Rood* en *Op 't Eynde* en varianten (**kaart 11**, p. 60). Het substantief *rode* duidt een gerooide plaats aan, de naam *Op 't Eynde* verwijst naar een woonplaats aan het uiteinde van een dorp. Beide types hebben heel wat spellingvarianten: de ambtenaren van de burgerlijke stand die deze familienamen in hun registers optekenden, noteerden deze namen kennelijk naar eigen goeddunken: in één, twee of drie woorden, met <t>, <d> of <dt> als slotmedeklinker, met clitisch lidwoord 't of de volle vorm *het*, met of zonder e-apocope (*Op 't Eynde* of *Op 't Eyndt*).

Twee woonplaatsnamen met een opvallende concentratie in Kinrooi en omgeving zijn *Aendekerk* en *Aengeveld*, beide met voorzetselaanloop *Aan* + lidwoord (**kaart 12**, p. 61). In het geval van de naam *Aengeveld* is het voorzetsel versmolten met het lidwoord. Dergelijke gegutturaliseerde versmeltingen zijn in een smalle zuidoostelijke strook van de Achterhoek tot het zuiden van Limburg verspreid. Ze sluiten aan bij

een Nederrijns relictgebied, tussen Kleve en Geldern, dat soortgelijke geamalgeerde namen heeft als bv. *Angenent*, *Ingenpas* (zie Marynissen & Nübling 2010: 347-350).

Een laatste woonplaatsnaam die als typisch voor Kinrooi en omgeving kan worden bestempeld, is de familienaam *Brebels*, een verzwakte vorm van *Brepoels*. Beide namen gaan terug op een woonplaats aan een 'brede poel'. De verzwakte en de volle vorm grenzen aan elkaar aan, met *Brebels* als de Noord-Limburgse en *Brepoels* als de Zuid-Limburgse vorm (**kaart 13**, p. 62).

Ook enkele metonymische beroeps- of eigenschapsnamen hebben een lokale verspreiding in Noord-Limburg: *Fiddelaers* (kaart 14, p. 63), *Craeghs* en *Sleven* (kaart 15, p. 64) en *Snijkers* (kaart 16, p. 65).

De familie *Fiddelaers/Fiddelers* had allicht een rondtrekkende bard als voorouder, die de vedel bespeelde, een middeleeuws strijkinstrument, voorloper van de viool. Het Nederlandse woord *vedel* is ontleend aan Latijn *vidula*, *fidula*. De vorm met stemloze anlautvocaal *f* en gegemineerde *-dd-* (vergelijk Duits *Fiedler* en Engels *fiddler*) is in het zuiden van het taalgebied verspreid. In het noordoosten leeft de middeleeuwse vedelspeler voort in de familienaam *Vedelaar* (**kaart 14**, p. 63). Het woord *vedelaar* werd volgens het Woordenboek van de Nederlandsche Taal over het algemeen in min of meer geringschattende zin gebruikt. De genoemde familienamen kunnen dus ook als bijnamen voor een 'knoeier' zijn ontstaan.

Twee familienamen met elk ruim 300 naamdragers die sterk geconcentreerd zijn in Kinrooi en enkele andere Noord-Limburgse gemeenten, zijn *Craeghs* en *Sleven* (**kaart 15**, p. 64). Debrabandere (2003: 281) voert de naam *Craeghs* terug op Middelnederlands *craech* 'hals, strot; ijzeren halskraag of ringkraag'. Dergelijke kragen, aanvankelijk onderdeel van de wapenuitrusting, werden volgens het Middelnederlandsch Woordenboek later ook van stoffen gemaakt. Zo kan *Craeghs* als eigenschapsnaam voor een persoon met een opvallende hals ontstaan zijn of een beroepsbijnaam voor een kleermaker geweest zijn. Ook de naam *Sleven* kan in een kleermakersfamilie ontstaan zijn. Middelnederlands *sleve* betekent 'mouw', vergelijk Engels *sleeve* (Debrabandere 2003: 1134).

Ook de familienamen *Snijkers* en *Sniekers* (**kaart 16**, p. 65) zijn als metonymische beroeps- of eigenschapsnamen op te vatten. Een 'snijker' staat in bepaalde Limburgse dialecten voor een 'snoeper': de familie *Snijkers* had wellicht een voorouder die snoep verkocht ofwel erom bekendstond zich graag tegoed te doen aan het lekkere goedje. Op kaart 16 zijn de varianten met gediftongeerde *ij* (*Snij(c)kers* en *Sny(c)kers*) afgezet tegenover de vorm *Sniekers*, waarin de Westgermaanse lange vocaal \bar{i} behouden is. De naam *Sniekers* is het frequentst in het noordoosten van het verspreidingsgebied, het type *Snijkers* komt ook westelijker voor.

We besluiten ons overzicht van familienamen met een lokale verspreiding in Limburg met de namen *Pepels/Pijpels*, waarin de dialectbenaming voor de vlinder bewaard is (**kaart 17**, p. 66). Voor dat fladderende diertje is er in de Nederlandse dialecten een bonte reeks benamingen in gebruik: zie <https://www.dialectloket.be/beeld/taalkaarten/de-gekleurde-vlinder/> (afbeelding ook op p. 78). De meeste hebben een Germaanse oorsprong, maar in het zuidoosten van het taalgebied zijn ontleningen aan Latijn *papilio* in de dialecten ingeburgerd geraakt: *pepel*, *pimpel* en *piepel*. In het zuiden van Belgisch-Limburg wordt *piepel* gezegd, in een gebiedje tussen Sittard en Maastricht heeft men het over een *pepel*. Enkel die laatste vorm is als familienaam overgeleverd (*Pepels*), op enkele Brabantse dragers van de gediftongeerde familienaam *Pijpels* na.

6. CONCLUSIE

In deze bijdrage heb ik geprobeerd om zowel de eigenheid van de Belgisch- en Nederlands-Limburgse familienamen binnen het taalgebied te illustreren alsook lokale familienamen die in Kinrooi en omgeving het meest verspreid zijn, voor het voetlicht te halen.

Limburg onderscheidt zich ten eerste van de rest van het taalgebied met spellingen <kx> en <x> voor de cluster /ks/ in gegenitiveerde familienamen, bv. Limburgs *Hendrikx*, *Dirx*, *Clerx*, tegenover bv. *Hendrickx* elders in Vlaanderen resp. *Hendriks* elders in Nederland.

Ten tweede maakt Limburg deel uit van een groot zuidoostelijk gebied met genitiefpatroniemen, maar contrasteert het tegelijk hiermee door het grote aantal patroniemen en metroniemen op *-en*. De morfologische variatie in deze lexicale motiefgroep wordt in dit artikel geïllustreerd met de flexie van het metroniem *Roosen* en met de verspreiding van vlevormen als *Houben* en *Gielen* tegenover de volle vormen *Huybrechts* en *Michiels*.

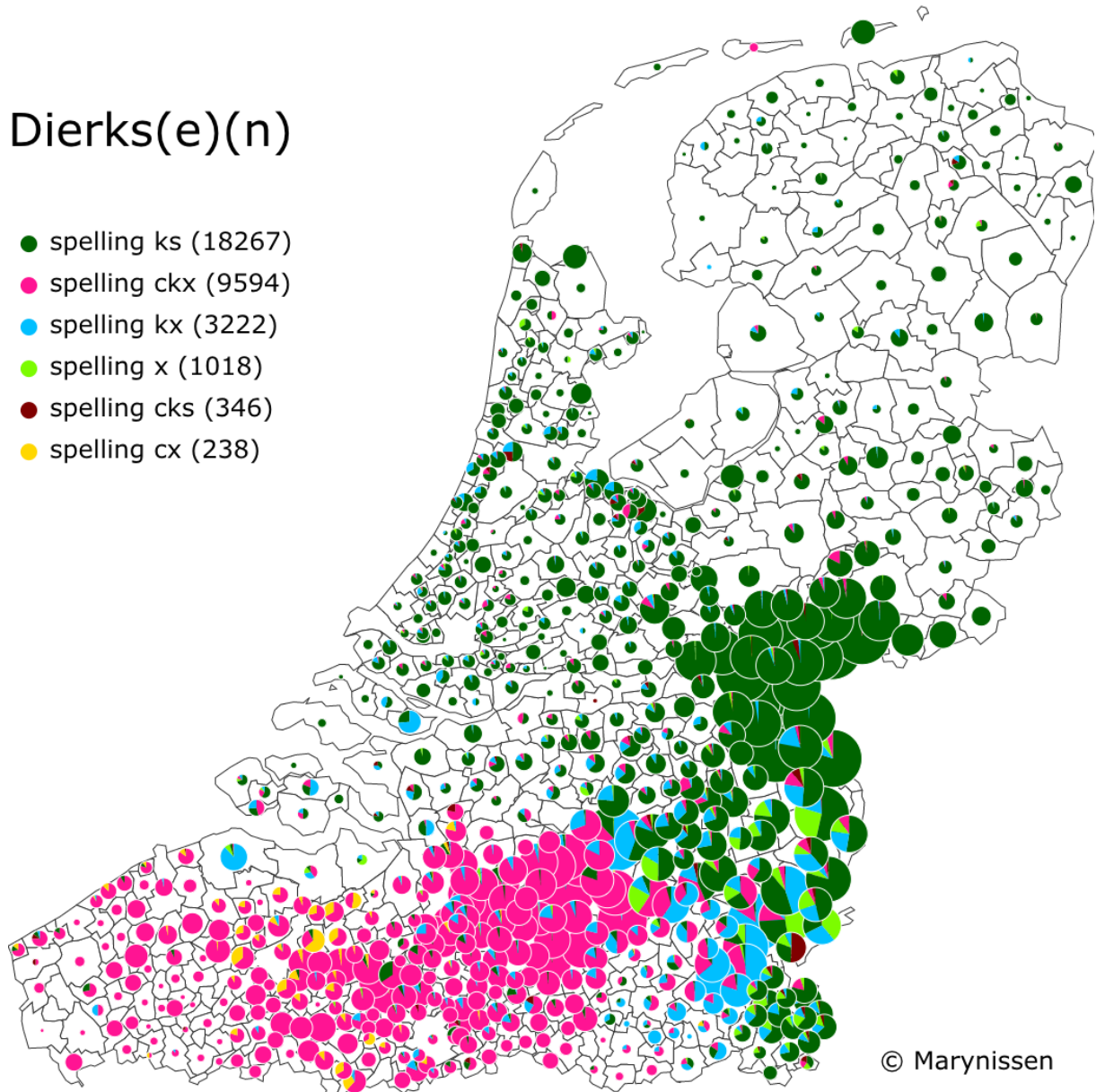
Ten derde brengt de verspreiding van vele lokale familienamen de nauwe verbondenheid tussen Belgisch- en Nederlands-Limburg aan de oppervlakte. Die grensoverschrijdende samenhang blijkt met name uit de verspreiding van Kinrooise familienamen als *Pepels*, *Snijkers*, *Fiddelaers*, *Brebels*, *Craeghs*, *Sleven*, *Aendekerk*, *Op 't Root*, *Vanthoor*, *Van Ratingen*, *Knippenberg* en andere, die tot in Nederlands-Limburg reikt. In de verspreiding van 21e-eeuwse familienamen worden meer dan eens de contouren van historische entiteiten als het vorstendom Thorn en het graafschap Horn, dat een leen was van het graafschap Loon, weerspiegeld.

Kaart 2:

Spelling van /ks/ in genitiefpatroniemen gevormd met de voornaam *Dirk/Derk*

Dierks(e)(n)

- spelling ks (18267)
- spelling ckx (9594)
- spelling kx (3222)
- spelling x (1018)
- spelling cks (346)
- spelling cx (238)

© Marynissen

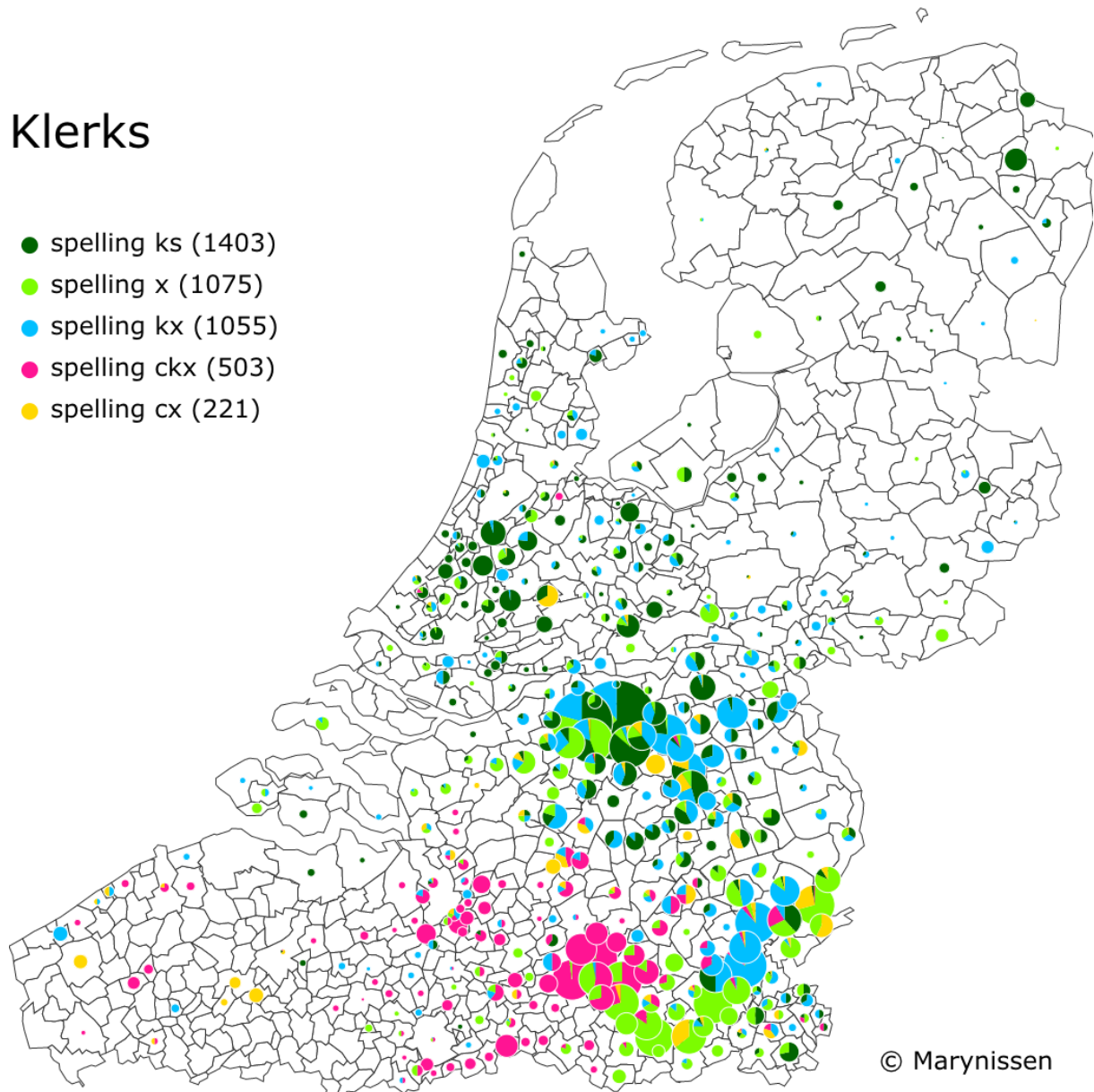
Gegevens:

1. Type <ks>
Tokens: *Derks* (6809), *Derksen* (6809), *Dirks* (2467), *Dirksen* (1288), *Dirkse* (488), *Dierks* (193), *Derkse* (111), *Deriks* (47), *Dieriks* (43), *Dierkse* (12)
2. Type <ckx>
Tokens: *Dierckx* (4692), *Dierickx* (3567), *Dirckx* (703), *Derckx* (262), *Derickx* (233), *Dieryckx* (117), *Dierieckx* (20)
3. Type <kx>
Tokens: *Dirkx* (2092), *Derkx* (481), *Derikx* (384), *Dierkx* (136), *Dierikx* (129)
4. Type <x>
Tokens: *Dierx* (424), *Derix* (410), *Dirx* (168), *Derx* (16)
5. Type <cks>
Tokens: *Dircks* (161), *Dercks* (59), *Diercks* (56), *Dericks* (49), *Diericks* (21)
6. Type <cx>
Tokens: *Diericx* (196), *Dircx* (30), *Dierycx* (12)

Kaart 3:

Spelling van /ks/ in de genitiveerde beroepsnaam 'klerk'

Klerks

Gegevens:

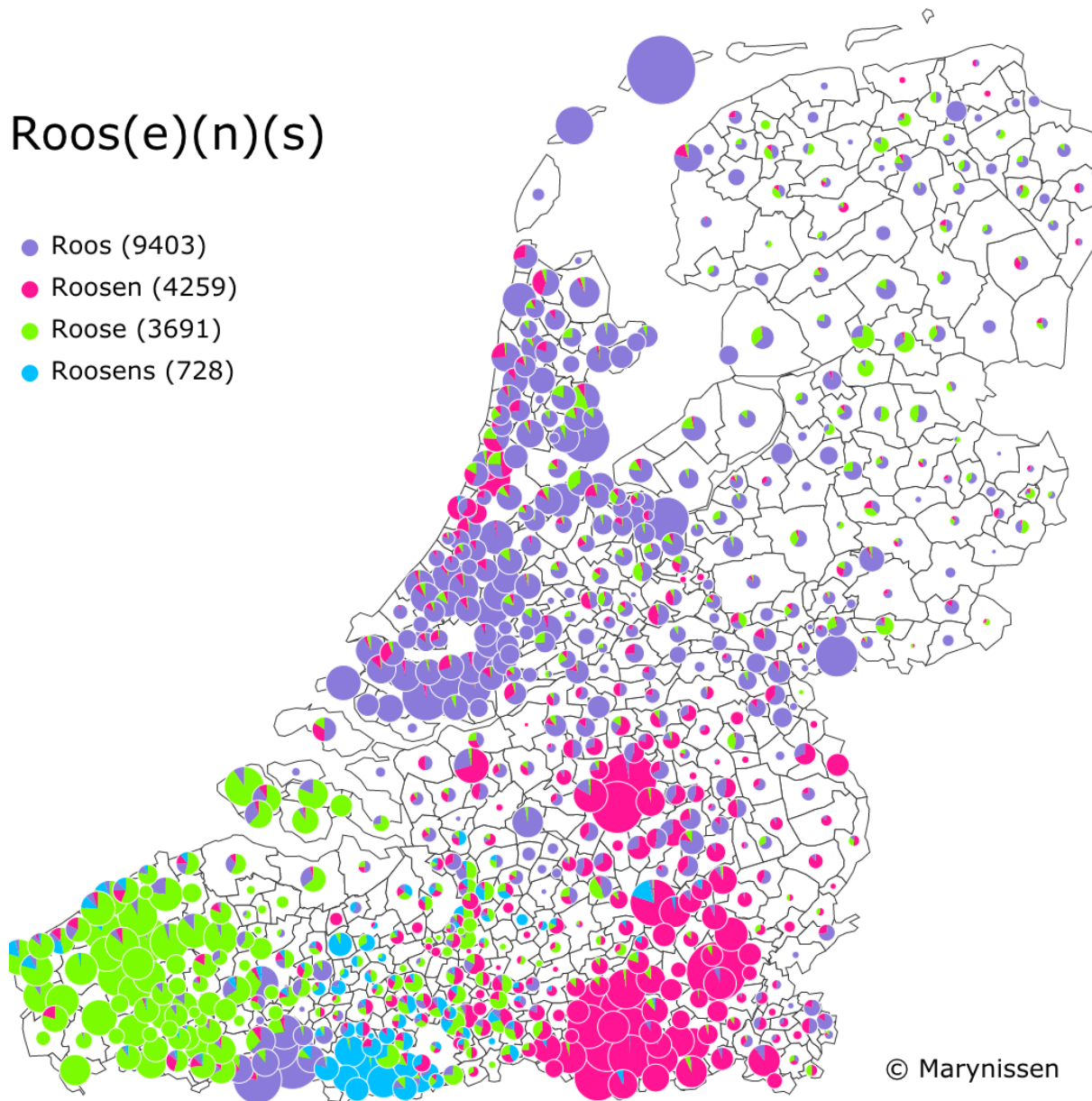
1. Type <ks>
Tokens: *Klerks* (1376), *Clerks* (22), *klerks* (5)
2. Type <x>
Tokens: *Clerx* (688), *Klerx* (387)
3. Type <kx>
Tokens: *Klerkx* (830), *Clerkx* (225)
4. Type <ckx>
Tokens: *Clerckx* (461), *Klerckx* (42)
5. Type <cx>
Token: *Clercx* (221)

Kaart 4:

Variatie in de flexie van familienamen die teruggaan op Latijn 'rosa'

Roos(e)(n)(s)

- Roos (9403)
- Roosen (4259)
- Roose (3691)
- Roosens (728)

© Marynissen

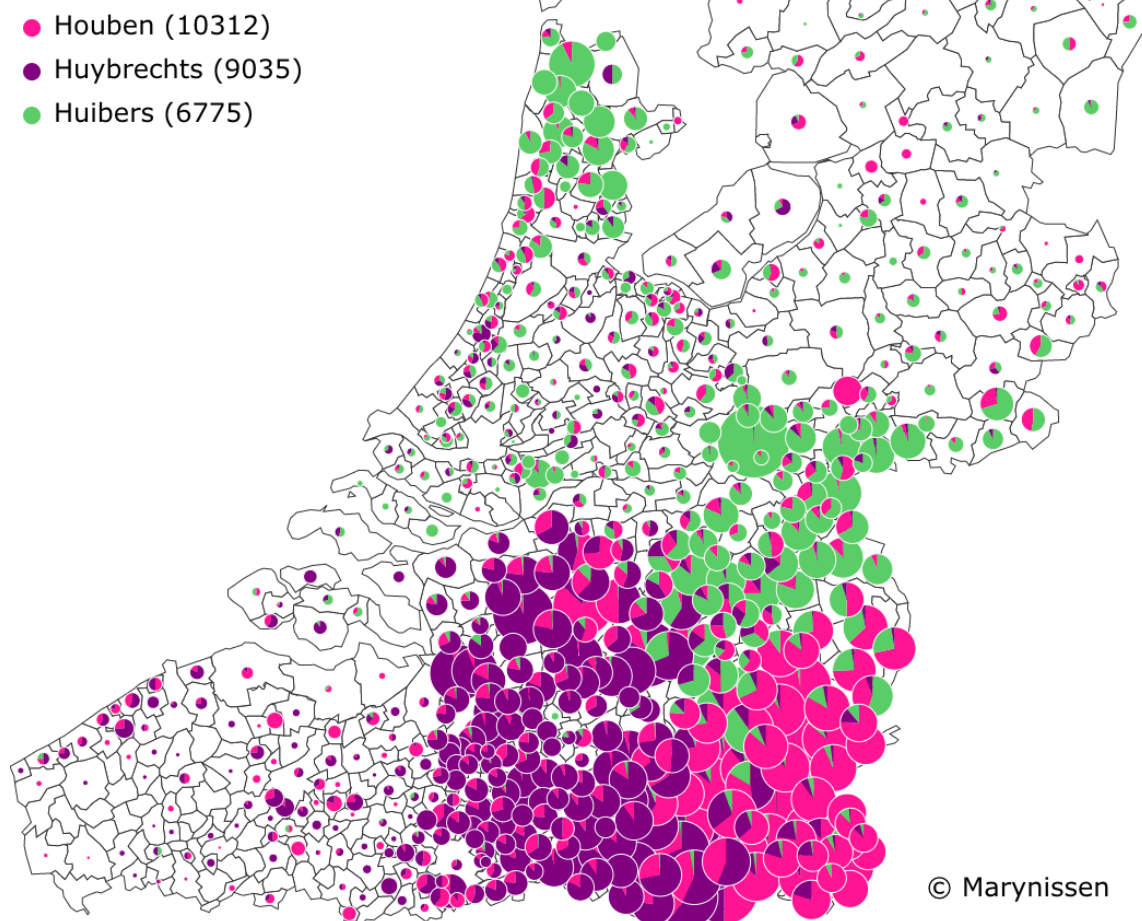
Gegevens:

1. Type Roos:
Tokens: *Roos* (9403)
2. Type Roosen:
Tokens: *Roosen* (3039), *Roozen* (1048), *Rozen* (172)
3. Type Roose:
Tokens: *Roose* (2857), *Rooze* (673), *Roze* (161)
4. Type Roosens:
Tokens: *Roosens* (672), *Roossens* (56)

Kaart 5:

Volle vormen versus vlevormen bij genitiefpatroniemen gevormd met *Hubrecht*

vlevorm/volle vorm

Gegevens:

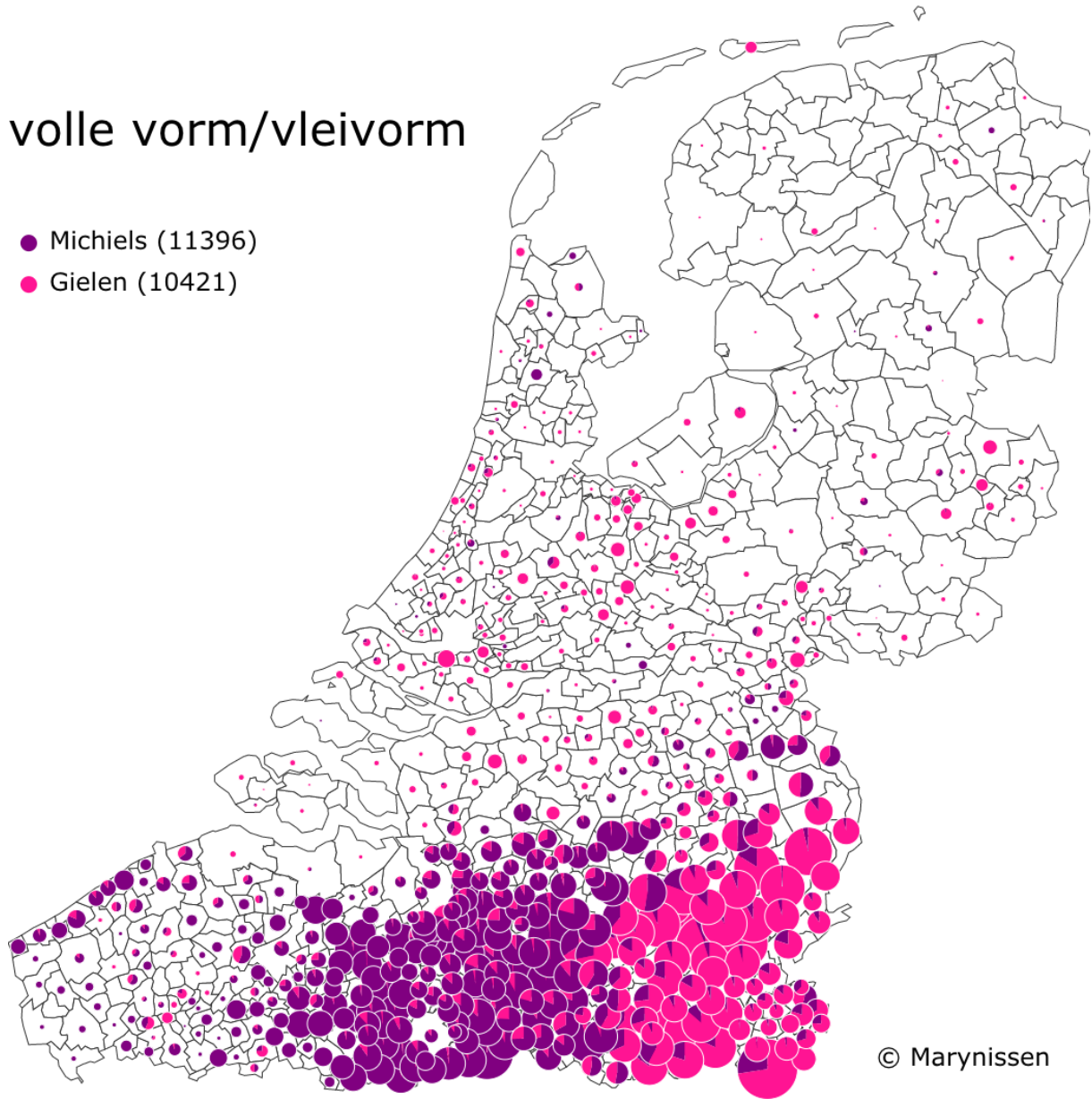
1. Type Houben (vlevorm):
Tokens: *Houben* (7391), *Hoeben* (1482), *Huijben* (751), *Hauben* (488), *Huyben* (130), *Huijpen* (56), *Houbben* (14)
2. Type Huybrechts (volle vorm):
Tokens: *Huybrechts* (3608), *Huijbrechts* (2324), *Houbrechts* (827), *Huijbrechts* (343), *Hoebrechts* (244), *Hubrechts* (225), *Huybregts* (199), *Huyberechts* (181), *Huybrighs* (145), *Hoerberichts* (115), *Houbrigts* (93), *Hoerberigs* (79), *Houbrix* (63), *Hoeberechts* (55), *Huybreghs* (52), *Houbregs* (51), *Huybrechs* (48), *Haubrechts* (45), *Hoebregs* (44), *Huibrechts* (41), *Huybreckx* (39), *Huybrichs* (38), *Huybreghts* (36), *Hoebregts* (27), *Hoebrekx* (22), *Houberechts* (18), *Huijbreghs* (16), *Huijbreghs* (14), *Hoebreghts* (12), *Hubrichts* (10), *Hoebreckx* (8), *Houbreghts* (7), *Hoebrechts* (6)
3. Type Huibers (gereduceerde vorm):
Tokens: *Hubers* (1899), *Huibers* (1661), *Huijbers* (1384), *Huiberts* (1124), *Huijberts* (318), *Hoebers* (221), *Huybers* (155), *Huyberts* (8), *Houbers* (5)

Kaart 6:

Volle vormen versus vleivormen bij genitiefpatroniemen gevormd met *Michiel*

volle vorm/vleivorm

- Michiels (11396)
- Gielen (10421)

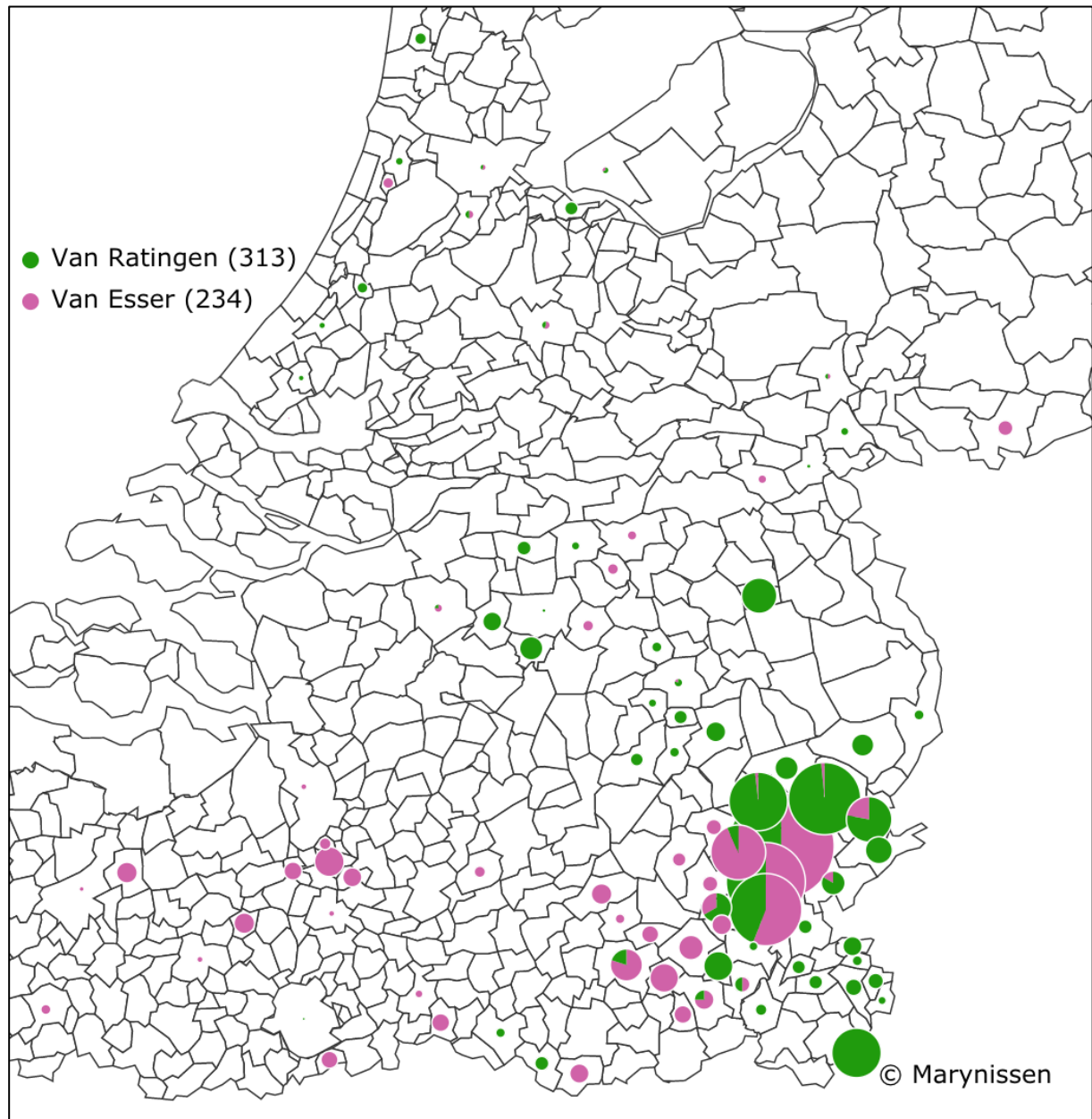
© Marynissen

Gegevens:

1. Type Michiels (volle vorm):
Token: *Michiels* (11396)
2. Type Gielen (vleivorm):
Tokens: *Gielen* (7036), *Geelen* (3212), *Ghielen* (173)

Kaart 7:

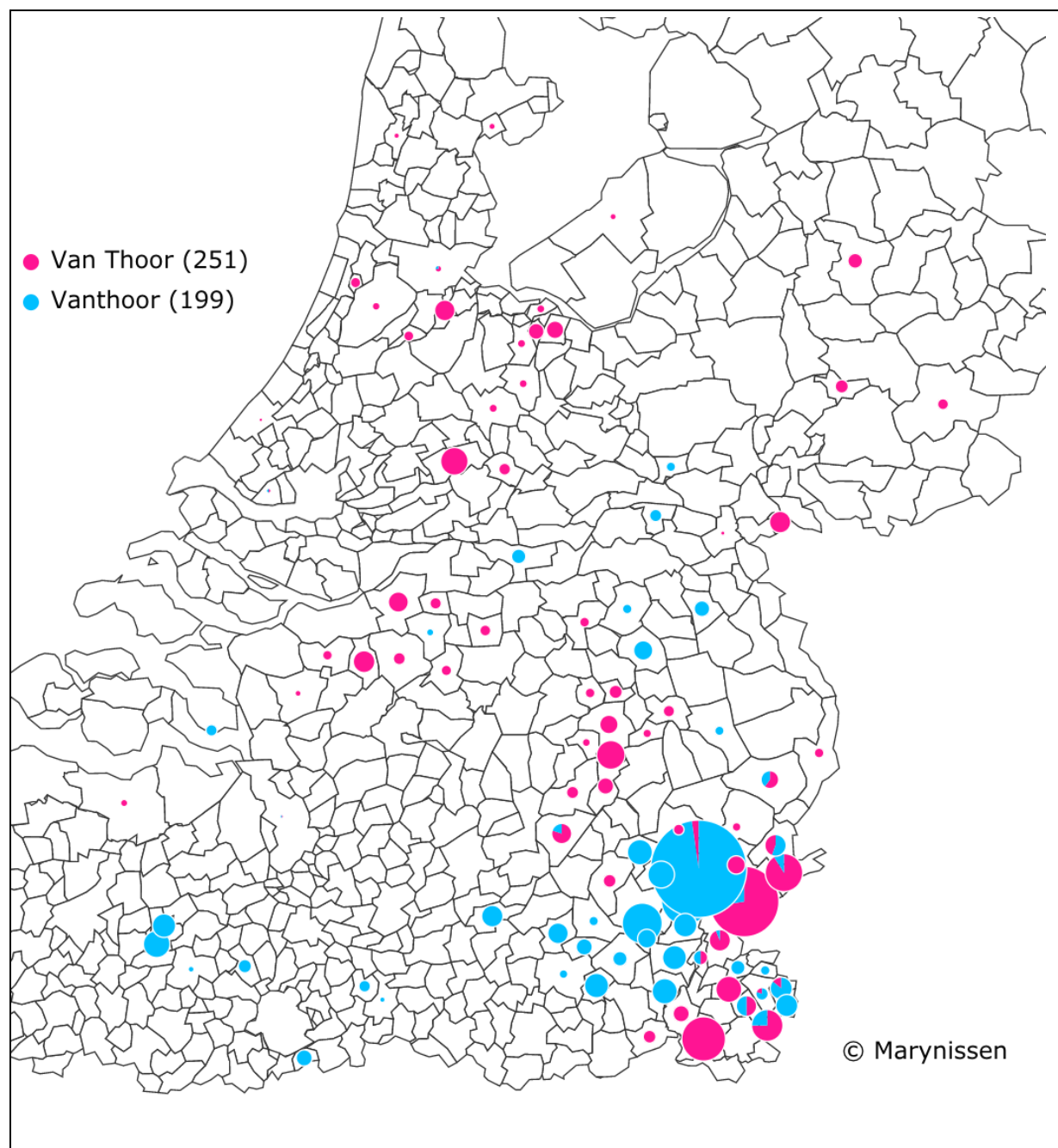
Verspreiding van de herkomstnamen *Van Ratingen* en *Van Esser*

Gegevens:

1. Type Van Ratingen:
Tokens: *van Ratingen* (245), *Vanratingen* (42), *Van Ratingen* (26)
2. Type Van Esser:
Tokens: *Van Esser* (184), *van Esser* (36), *Vanesser* (14)

Kaart 8:
Verspreiding van de herkomstnaam *Van Thoor*

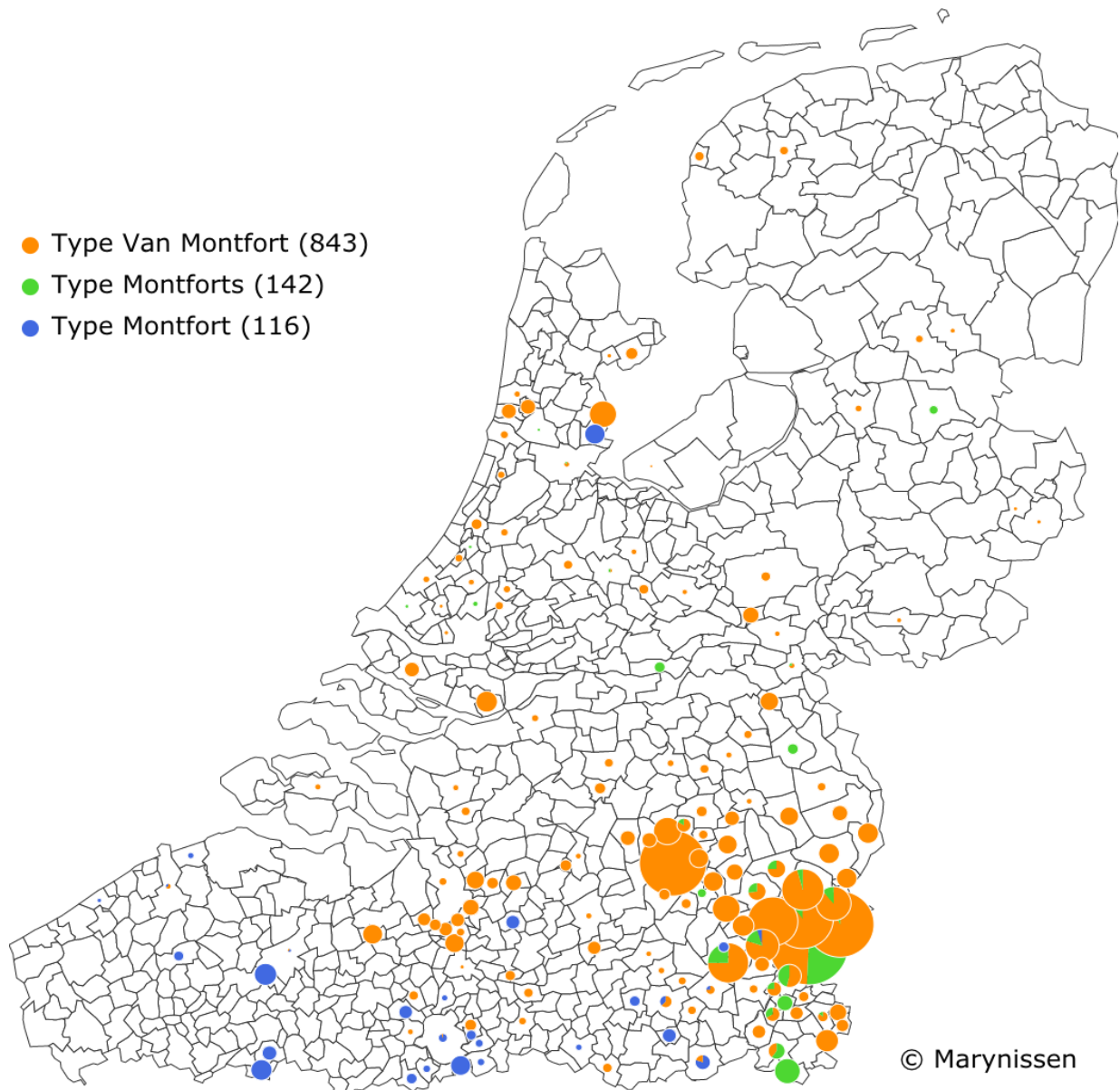

Gegevens:

Van Thoor (251), *Vanthoor* (199)

Kaart 9:

Verspreiding van de herkomstnaam *Van Montfort* en varianten

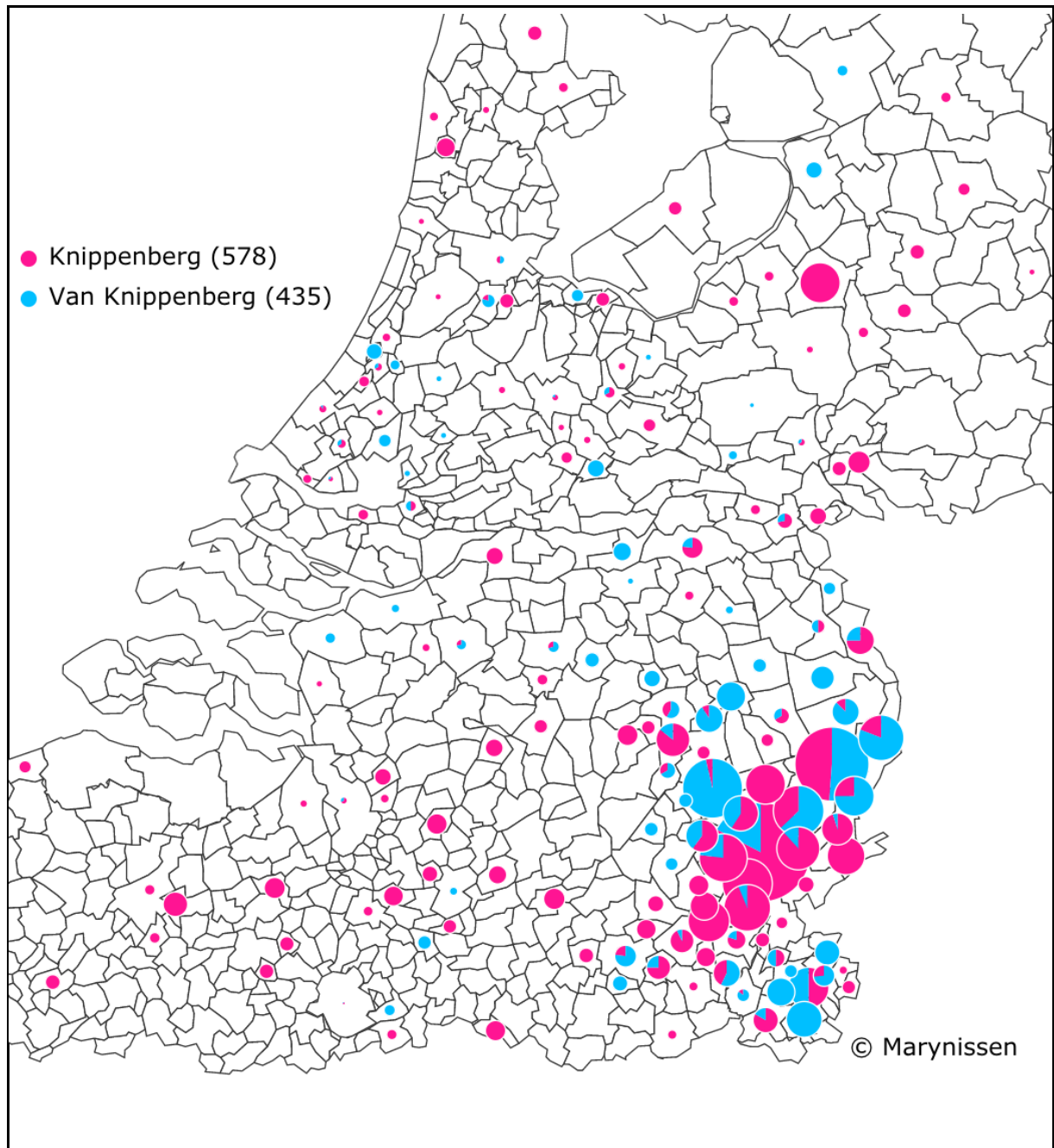

Gegevens:

1. Type Van Montfort:
Tokens: *van Montfort* (657), *Van Montfort* (102), *Vanmontfort* (75), *Vanmonfort* (9)
2. Type Montforts:
Token: *Montforts* (142)
3. Type Montfort:
Tokens: *Monfort* (83), *Montfort* (33)

Kaart 10:

Verspreiding van de herkomstnaam (*Van*) Knippenberg

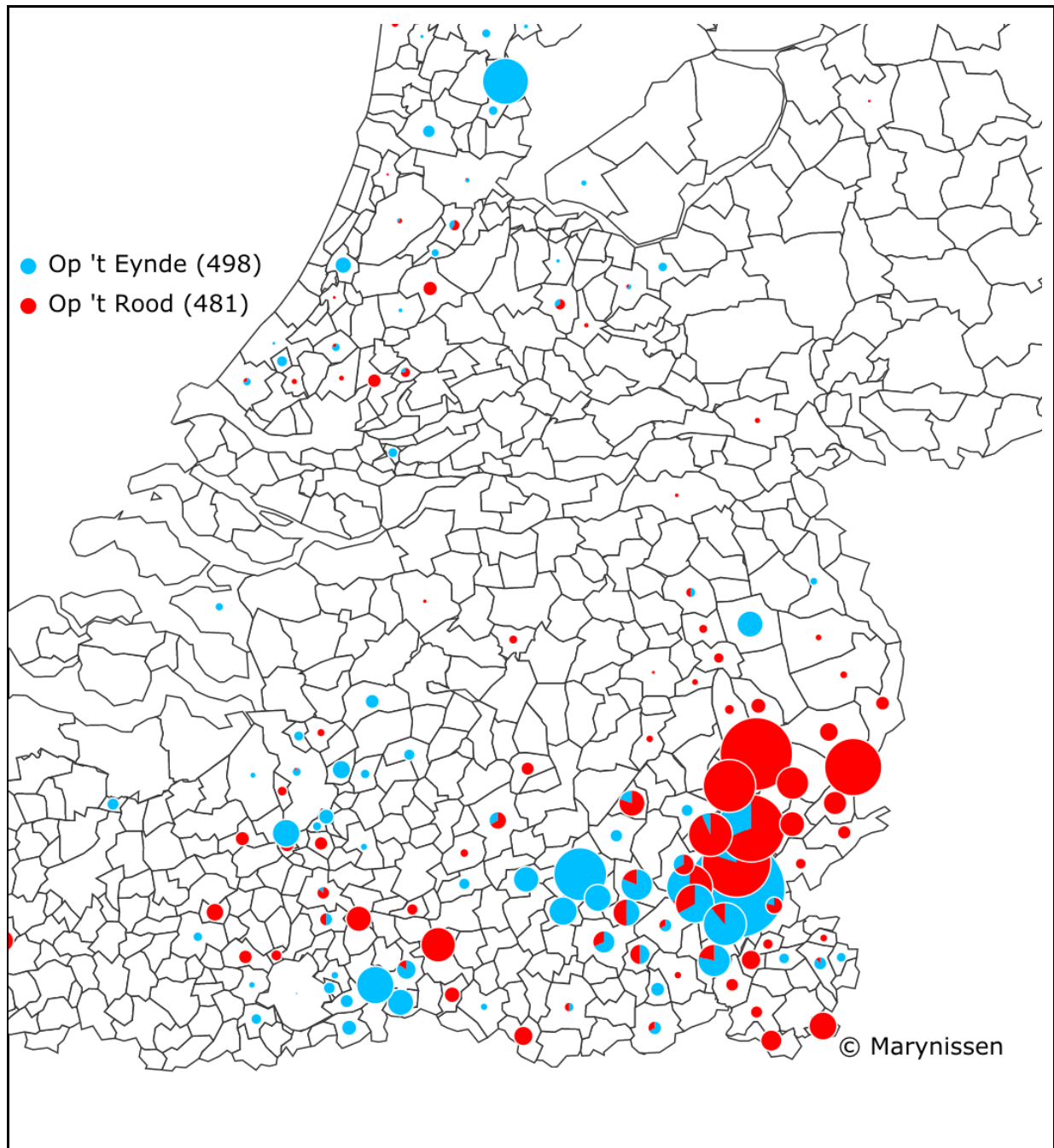

Gegevens:

1. Type Knippenberg:
Tokens: *Knippenberg* (507), *Knippenbergh* (71)
2. Type Van Knippenberg:
Tokens: *van Knippenberg* (367), *Van Knippenberg* (35), *van Knippenbergh* (19), *Van Knippenbergh* (8), *Vanknippenberg* (6)

Kaart 11:

Woonplaatsnamen beginnende met het voorzetsel *Op* + lidwoord

Gegevens:

1. Type Op 't Eynde:

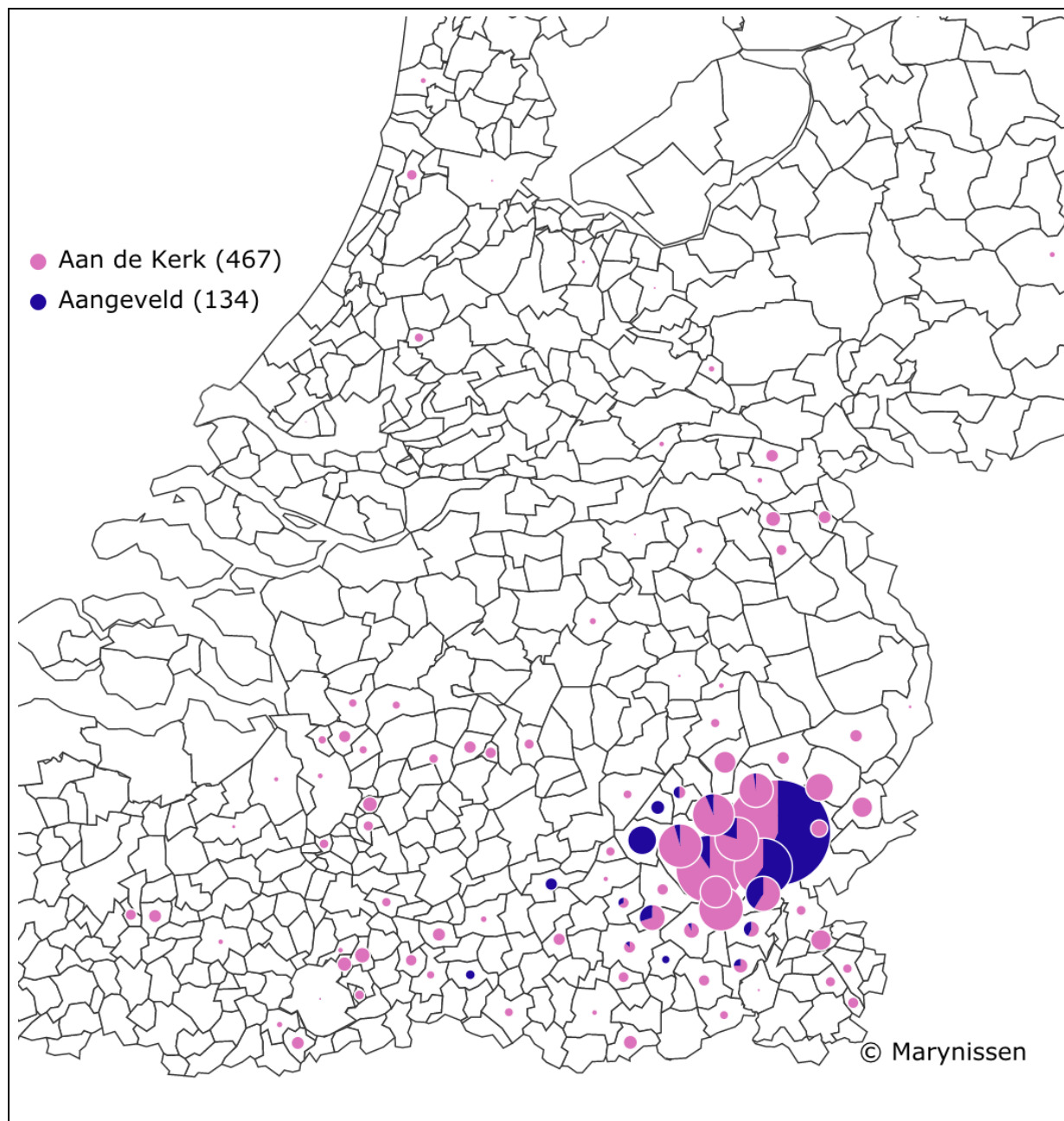
Tokens: *Op 't Eynde* (212), *Op 't Eijnde* (138), *Op 't Eyndt* (46), *Op 't Einde* (27), *Op'teynde* (23), *Op 'teynde* (15), *op 't Eijnde* (14), *Op het Eyndt* (9), *Op 'Teynde* (9), *Op 't Eijndt* (5)

2. Type Op 't Rood:

Tokens: *Op 't Root* (143), *Op 't Roodt* (120), *op 't Roodt* (58), *Op't Roodt* (41), *Op het Roodt* (39), *op 't Root* (35), *op het Roodt* (23), *Optroodt* (14), *Opt Roodt* (8)

Kaart 12:

Woonplaatsnamen beginnende met het voorzetsel *Aan* + lidwoord

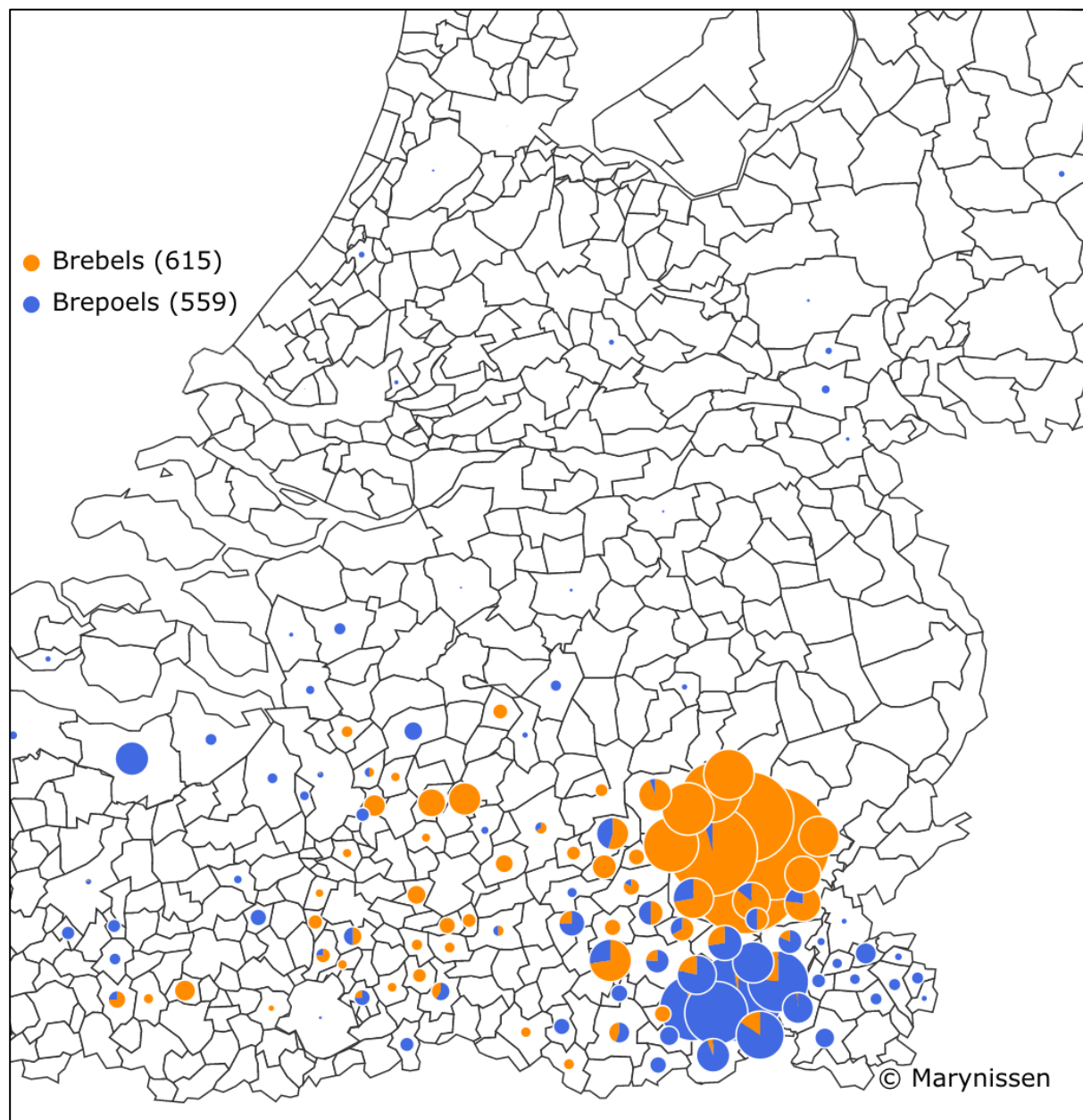

Gegevens:

1. Type Aan de Kerk:
Tokens: *Aendekerk* (404), *Aandekerk* (30), *aan de Kerk* (26), *Aan de Kerk* (7)
2. Type Aangeveld:
Tokens: *Aengeveld* (112), *Aangeveld* (22)

Kaart 13:

Variatie bij woonplaatsnamen die teruggaan op 'brede poel'

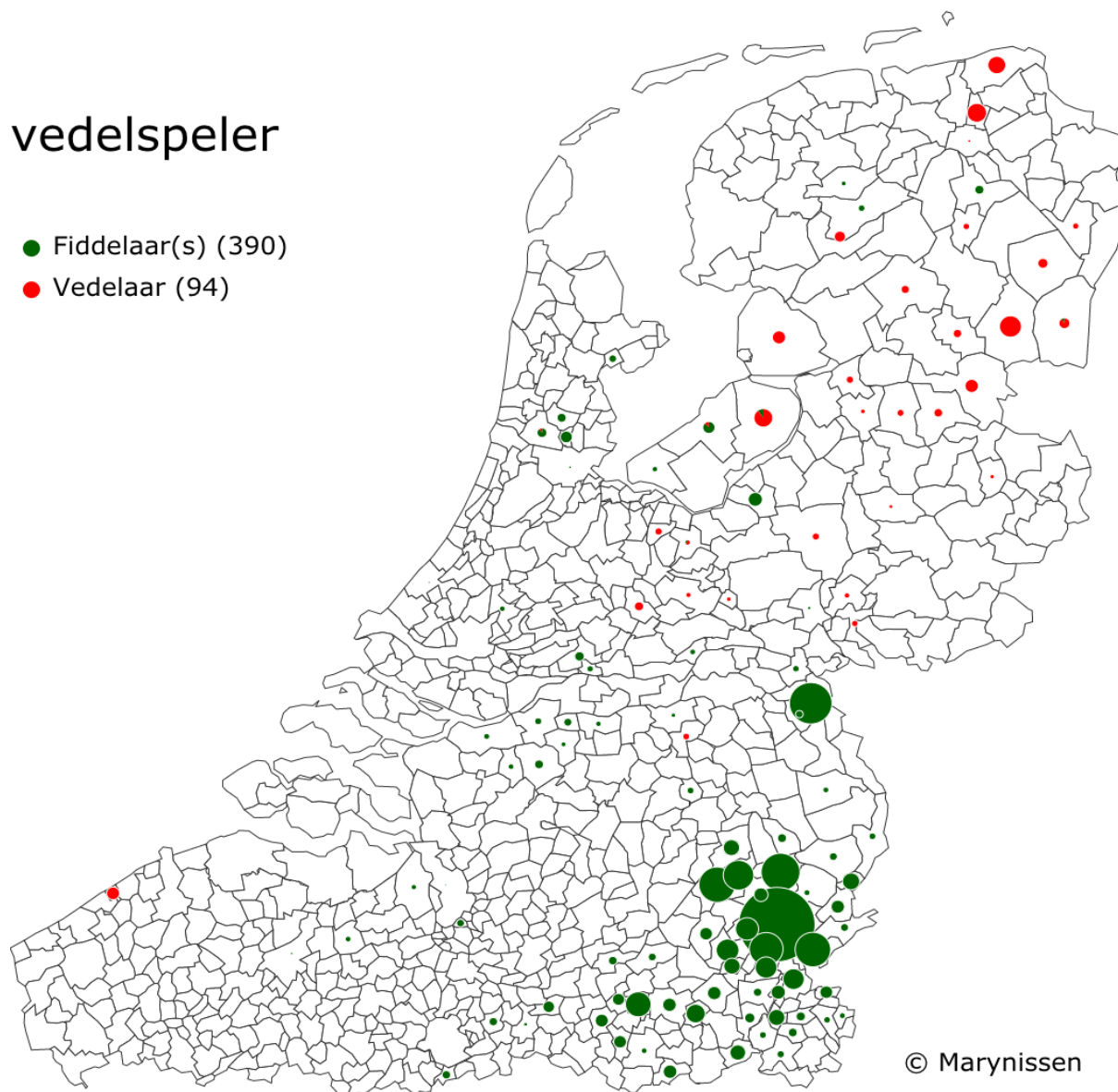

Gegevens:

1. Type Brebels:
Token: *Brebels* (615)
2. Type Brepoels:
Tokens: *Brepoels* (485), *Breepoel* (59), *Brepols* (15)

Kaart 14:

Metonymische beroepsnaam: vedelspeler

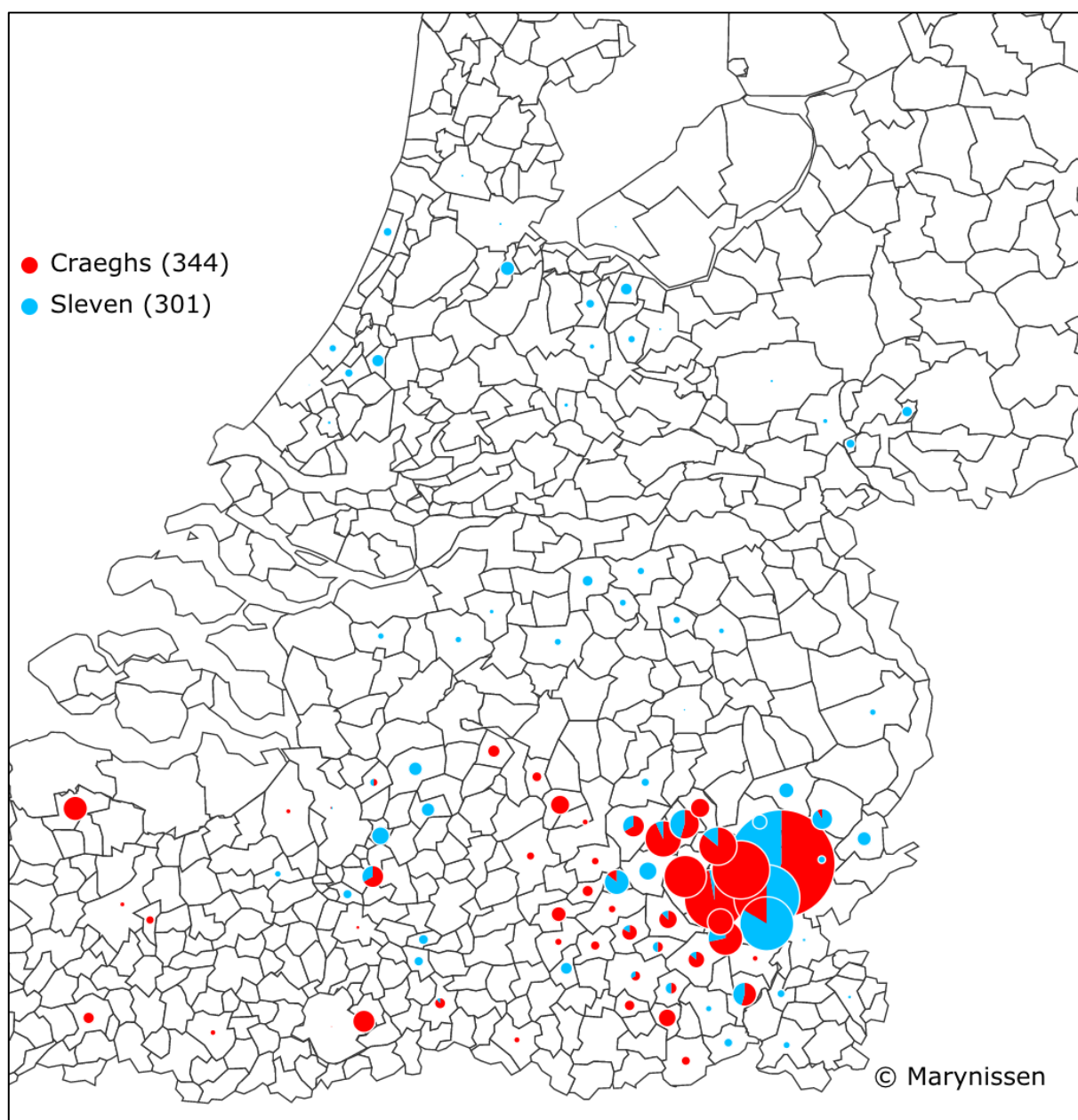

Gegevens:

1. Type Fiddelaar(s):
Tokens: *Fiddelaers* (233), *Fiddelers* (106), *Fiddelaar* (34), *Fiddelaars* (17)
2. Type Vedelaar:
Tokens: *Vedelaar* (86), *Veddeler* (8)

Kaart 15:

Metonymische beroeps- of eigenschapsnaam: kledingstukken

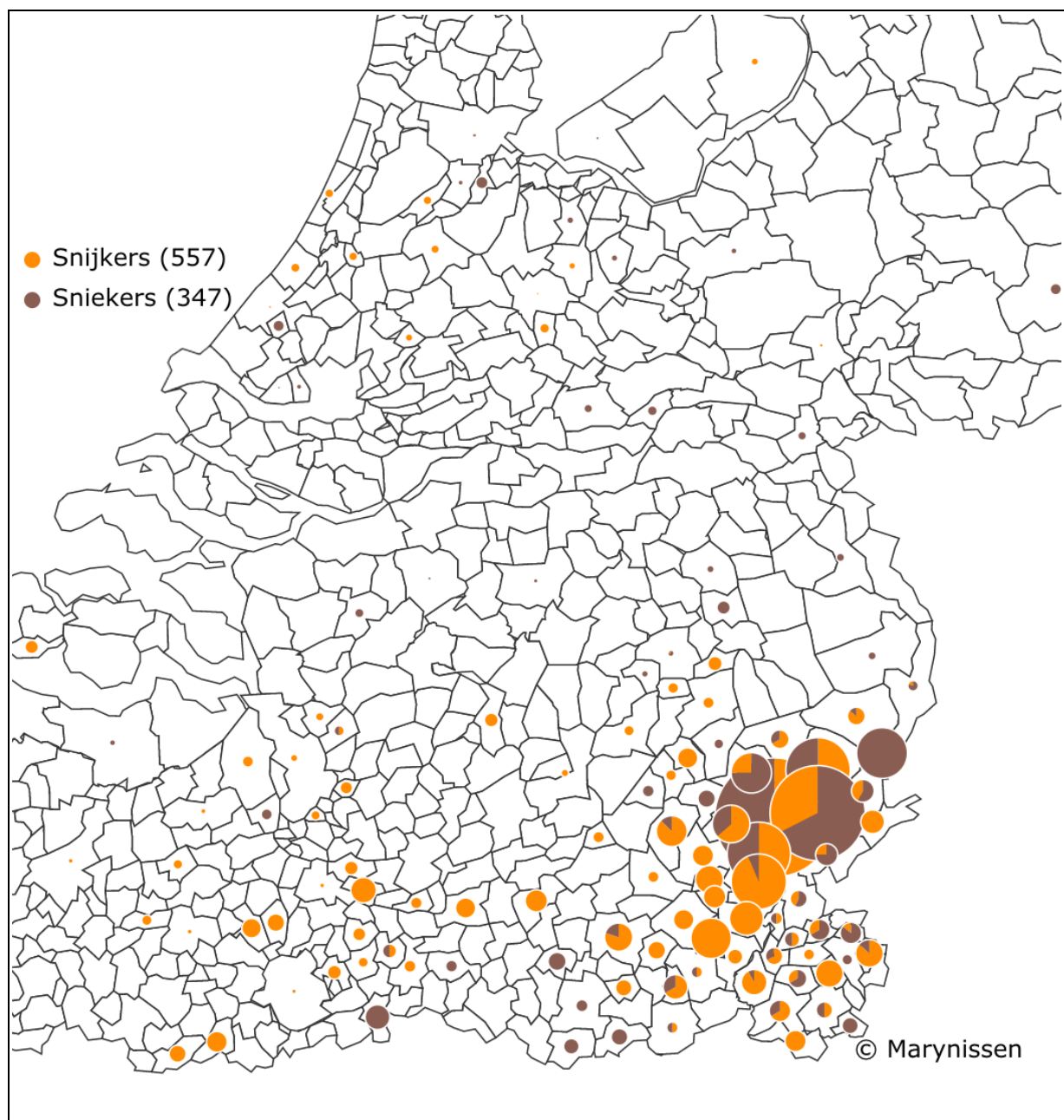

Gegevens:

Craeghs (344), Sleven (301)

Kaart 16:

Metonymische beroeps- of eigenschapsnaam: snoeper

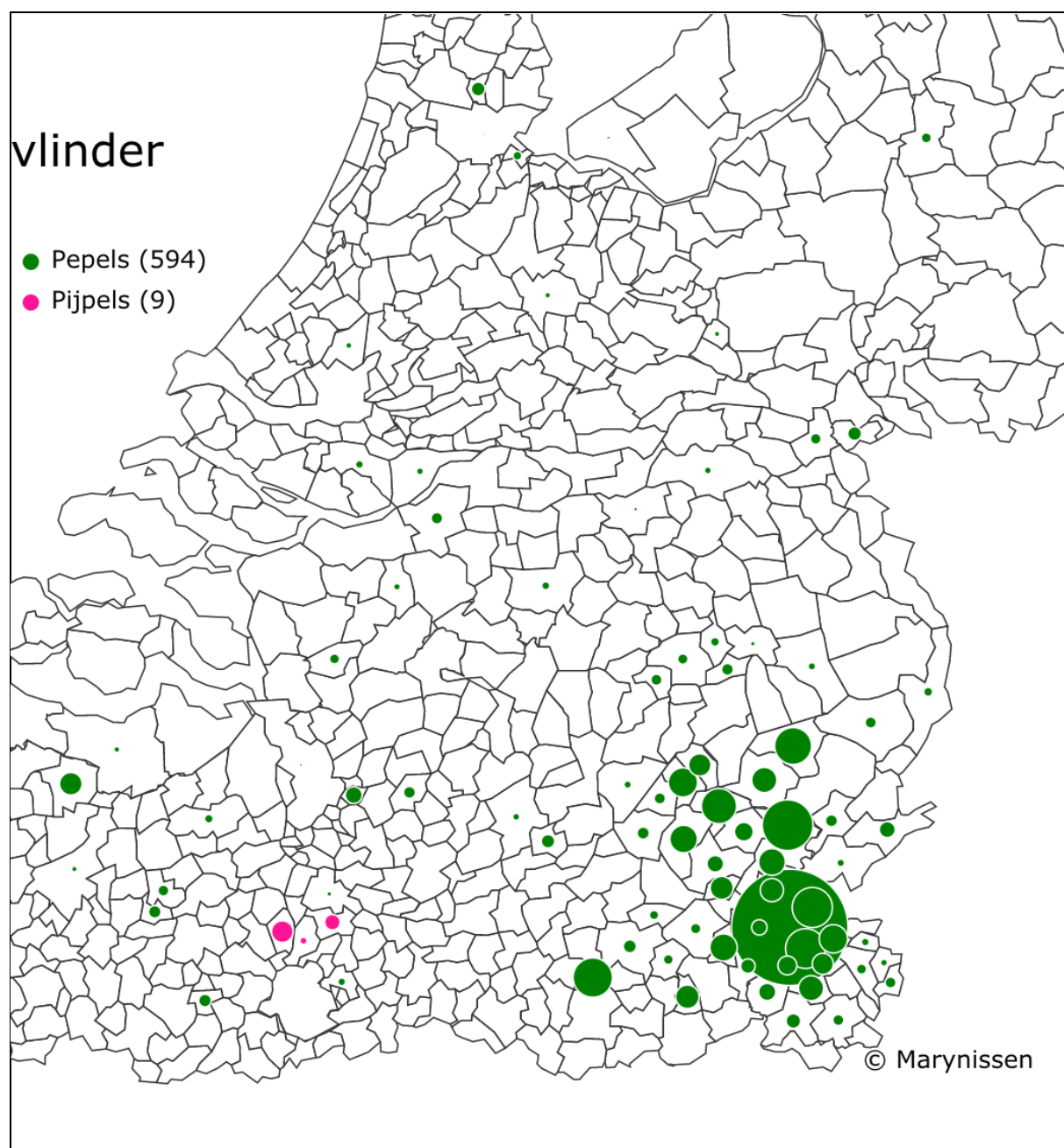

Gegevens:

1. Type Snijkers:
Tokens: *Snijkers* (322), *Snijckers* (105), *Snykers* (104), *Snyckers* (26)
2. Type Sniekers:
Token: *Sniekers* (347)

Kaart 17:

Diernaam: vlinder

Gegevens:

Pepels (594), Pijpels (9)

LITERATUUR

- DEBRABANDERE, F. (2003): *Woordenboek van de familienamen in België en Noord-Frankrijk*. Amsterdam/Antwerpen: L.J. Veen.
- DE TIER, V., EN A. MARYNISSEN (red.) (2001): *Van de streek. De weerspiegeling van dialecten in familienamen. Het dialectenboek 6*. Groesbeek: Stichting Nederlandse Dialecten. 416 p.
- MARYNISSEN, A. (1994): Limburgse familienamengeografie. In: *Naamkunde* 26, 243-301.
- MARYNISSEN, A. (1997): Plaats- en persoonsnaamgeving in Bilzen. In: *Naamkunde* 29, 195-216.
- MARYNISSEN, A. (2002): Tussen Brussel en Amsterdam. Familienamen en migratie binnen het Nederlandse taalgebied. In: *Naamkunde* 34, 239-256.
- MARYNISSEN, A. (2009): Prototypische Limburgse familienamen en hun verspreiding in Duitsland. In: *Jaarboek van de Vereniging voor Limburgse Dialect- en Naamkunde* 11, 5-20.
- MARYNISSEN, A., EN D. NÜBLING (2010): Familiennamen in Flandern, den Niederlanden und Deutschland. Ein diachroner und synchroner Vergleich. In: Antje Dammel, Sebastian Kürschner und Damaris Nübling (Hg.): *Kontrastive germanistische Linguistik*. Themenband der Reihe "Germanistische Linguistik". Hildesheim: Georg Olms Verlag, Teilband 1, 311-362.
- MARYNISSEN, A. (2018): Klankgeografische en morfosyntactische variatie bij herkomstnamen van het type *Van Keymeulen*. In: Coleman, Timothy et al. (red.), *Woorden om te bewaren. Huldeboek voor Jacques Van Keymeulen*. Gent: Skribis, 329-345.
- VAN LOON, J. (1981): *Bijdrage tot de morfeemgeschiedenis en -geografie der Nederlandse toenames*. Handzame: Familia et Patria.